

УДК 130.2

Ю. Д. Доброносова
кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії та педагогіки
Національного транспортного університету

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ САМОЗДІЙСНЕННЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО РОЗМАЙТТЯ МЕДІА

Сучасне медіарозмаїття суттєво відрізняється від медіарозмаїття кінця минулого століття, а філософсько-антропологічний розмисел другої половини 20 століття й філософсько-антропологічний розмисел нашого часу постають у горизонті домінування різних медіа та різних повсякденних комунікативних практик, а самі ті, хто його здійснюють, є людьми відмінних медіасвітів, адже в різні століття «філософи, абсолютно поза залежністю від їхнього саморозуміння, підкорювалися непостійним медіатехнічним умовам» [3, с. 181]. Актуальність філософських і міждисциплінарних досліджень медіа на початку 21 століття пов'язана передусім із тим, що сьогодні різноманітні медіа не лише мають потужний соціокультурний потенціал і активно змінюють повсякденні практики комунікації й культурні практики, а й впливають на екзистенціальне самоздійснення суб'єкта вже як медіасуб'єкта, беручи участь у творенні смислів. Тому пізнання екзистенціальних аспектів самоздійснення особистості у світі сучасного медіарозмаїття важливе для розвитку сучасного філософсько-антропологічного розмислу.

Нині медіа визначають, якими смислами наповнюється культура, а домінування окремих медіа тісно пов'язане з моделлю суб'єкта, притаманною тій чи іншій добі. Із самого початку дослідження медіа були пов'язані з філософією культури, філософською антропологією, феноменологією, теорією пізнання, проте розмаїття підходів інколи призводило (і призводить) до надмірно плюралістичної картини, де авторські перспективи створюють не завжди продуктивне «миготіння» думок, ідей, припущень. Тому не всі здобутки в царині філософії медіа або теорії медіа можуть бути використані під час осмислення екзистенціального смислу й потенціалу розмаїття медіа, яке нині є частиною життєвого світу особи. Аналіз останніх досліджень різних аспектів сучасної медіакультури засвідчує, що природа та соціокультурний смисл медіа осмислюються в численних дослідників. До концептуально важливих зараховуємо роботи Фрідріха Кіттлера, Маршалла Мак-Люена, Нікласа Лумана, Вілема Флюссера та підходи до онтологічного й антропологічного смислу медіа Ольги Бурової, Дітмара Кампера, Михайла Степанова та Лідії Стародубцевої. Цінними є й дослідження соціальних медіа та кіберкомунікації Лева Мановича, Катерини Батаєвої, Сергія Ягодзінського, Алли Петренко-Лисак. Серед вітчизняних і зарубіжних досліджень медіа прикметними є ті, які пов'язують розуміння ролі медіа зі специфікою людського існування. Ця лінія простежується в працях Олівера Грау, Дітмара Кампера, Лідії Стародубцевої. Характеристика сучасного медіарозмаїття не може бути повною й без використання матеріалу досліджень, присвячених специфіці медіамистецтва (Ольги Брюховецької, Оксани Чепелик, Яніни Пруденко). Проблема пізнання медіа в зарубіжній і вітчизняній гуманітаристиці надзвичайно популярна з останньої чверті минулого століття й донині, але екзистенціальні аспекти самореалізації та екзистенціальний смисл медіадосвіду ще недостатньо осмислені. У дослідженні зустрічаються дві проблеми: екзистенціальних аспектів самоздійснення та специфіки сучасного медіарозмаїття. Сьогодні різноманітні медіа конституують соціокультурну реальність шляхом творення смислів, вони залучені й до конституювання екзистенціальних вимірів існування, проте вони можуть поширювати загрози збереженню її індивідуальності й унікальності особистості, унеможливити творення індивідуальних смислів шляхом поширення готових відповідей на смисложиттєві питання.

Отже, перед нами постає мета – проаналізувати екзистенціальні аспекти самоздійснення в контексті сучасного розмаїття медіа. Її реалізація потребуватиме вирішення двох завдань, а саме: характеристики контексту сучасного медіарозмаїття та виявлення особливостей вияву екзистенціальних аспектів самоздійснення в ньому.

Людська ситуація у світі не одне століття виявляється передусім ситуацією в культурі певних медіа, бо завдяки їх перспективам ми маємо змогу оприсутнювати й певне самознання. Самоздійснення неодмінно включає медіадосвід, адже культура друкованої книги чи культура всюдисущих мас-медіа, культура письма або культура звичайної телефонії передбачають, що діючий суб'єкт має досвід у межах їх можливостей. Медіальність інтенсифікує ті чи інші аспекти людського у світі й різні вияви прихованої надмірності людської істоти. У Фрідріха Кіттлера є промовиста фраза про те, що технічні медіа є моделями так званої людини, «нам нічого не відомо про наші почуття, доки медіа не нададуть їх моделі та метафори» [2, с. 29]. Проте медіа оприсутнюють у світі окремі аспекти людського, водночас затемнюючи інші, а самоздійснення у світі співіснування різних медіа часто стає викликом, який постає перед суб'єктом, бо вони можуть і протистояти одне одному, і підсилювати вплив одне одного, і підсилювати суперечності в медіадосвіді. Тому філософсько-антропологічний розмисел, який передбачає автономний розгляд індивідуального існування від медіарозмаїття сучасності, навряд чи буде продуктивним у пізнанні людської ситуації сьогодення. Уже автори філософських досліджень медіа минулого століття, по суті, говорили про специфіку людського існування, потенції людської істоти, колізії саморозуміння й комунікації, неоднозначність самоздійснення й самоперевірення. Адже коли Маршалл Мак-Люен зазначає, що всі медіа є розширенням наших тіл у просторі, але це не призводить до визволення особи, скоріше «люди миттєво виявляються зачарованими будь-яким розширенням самих себе в будь-якому матеріалі, окрім них самих» [5, с. 50], він говорить про специфіку виявів людського у світі культури певних медіа і водночас про особливості екзистенціальної ситуації людини у світі. Міркуючи про різні покоління оптичних медіа та їх вплив на культуру, Фрідріх Кіттлер указує, що саме вони «стають привілейованими моделями, згідно з якими формується наше так зване саморозуміння, а їх проголошуваною метою стає підміна або підтавка такого саморозуміння» [2, с. 30], і так звертає увагу на роль медіа в процесах самоідентифікації. Коли вже українська дослідниця медіа, наша сучасниця Лідія Стародубцева пише про зняття дистанцій у сучасному світі й міркує про те, за яких умов медіум-як-перешкода перетворюється на медіум-як-провідника, то вона, по суті, осмислює екзистенціальні аспекти людського, особливістю якого і є те, що зявання дистанцій між людиною та вислизаючою реальністю «визначає щілину між сутністю й існуванням, примушуючи людину жити у віковичному просторі незбігів, у щілинах між «буттям» і «сущим» [7].

Бурхливий розвиток медіатехніки, трансформації масової комунікації й повсякденних комунікативних практик, становлення соціальних мереж і розгортання потенціалу цифрових медіа створює такі рамки, в яких людина постає перед викликом, пов'язаним із постійною необхідністю освоювати нову медіатехніку, стикаючись водночас не лише з викликом технологічним. Кожен виклик, який коли-небудь кидали людині створені нею самою медіа, неодмінно

мав екзистенціальні аспекти. Сучасний відрізняється тим, що нині медіа різні покоління позначені високим ступенем мультимедійності. Лідія Стародубцева [7] укажує, що сама властивість медіальності не належить ані речі, ані погляду, який на неї скерований, адже є ситуативною змінною, яка залежить від можливості зміни погляду «на» (річ) поглядом «крізь» (медіум), а проникність (для зору і для умоглядного) є ступенем прозорості речі для спрямованої на неї свідомості, котра здатна перетворити її на медіальну оболонку. Зміна одного покоління медіа іншим поколінням аж ніяк не означає зникнення попередників, тому перед сучасною людиною в медіарозмаїтті проступає структура з багатьох шарів, коли стикаючись з наявністю попередніх медіа в нових медіа. Виникаючи в певній реальності, медіа й самі продукують певну реальність, недарма Ніклас Луман [4, с. 9] зазначає, що у взаємодії всіх медіакомунікації відбувається конденсація культури, адже основна функція й комунікації, і всіх її медіа є розвантаження та розширення когнітивних здатностей живої істоти, самі ж вони передають досвід і уможливають саморефлексію. Існування у світі медіарозмаїття початку 21 століття відрізняється від того горизонту, в якому відбувалося самоздійснення особи сто або навіть п'ятдесят років тому, однак ті чи інші медіа так само допомагають виявитися екзистенціальній специфіці людського як такого. Співвіднесеність світу зі свідомістю є тим простором, де здобуваються і творяться сенси, в тому числі й сенс індивідуального існування, але співвіднесеність світу з усвідомлюючою його суб'єктивністю є цариною, де й діють майже всі медіа всіх часів. Загалом медіальність можлива, бо людська суб'єктивність приводить у світ смислову реальність, а специфіка екзистенціального самоздійснення полягає у виявленні смислів, коли світ актуально дається й може бути даним людині у визначеностях тої чи іншої форми свідомості.

Якщо ми розглядатимемо екзистенціальне як рух індивідуального до творення смислу його існування, а екзистенціальні виміри – «як виміри особливого комплексу самовідчуття й переживання людською істотою власного існування» [8, с. 55], то досвід індивідуального переживання себе й набуття динамічної самототожності, творення індивідом власних смислів існування та свого горизонту існування в горизонті сучасного медіарозмаїття і є цариною екзистенціального самоздійснення, а крапки напруження між певним Я і Ти, між індивідуальним і загальним у соціумі, між людиною і світом стають місцями, де й відбувається смислотворення. Кожен із видів медіа так чи інакше пов'язаний із тим, що світоусвідомлення для особи завжди є самоусвідомленням. Отже, екзистенціальне в медіадосвіді підставне для самоздійснення та самоперевершення, причому останнє виявляється тим, що спонукає до конституювання не просто екзистенціальних вимірів, а до оприсутнення відповідей на виклики, усвідомлених особою. Парадокси самопрезентації в соціальних мережах, проблема збереження унікальності індивідуального існування в часи тотального уречевлення та поширення менеджменту ідентичності (наприклад, у сучасних соціальних мережах) – ось лише кілька прикладів екзистенціальних проблем самореалізації, що в горизонті нових медіа набувають нового звучання.

Питання, які були актуальними для екзистенціалістського розмислу 20 століття і для постекзистенціалістського мислення, поставали в горизонті домінування масової комунікації, тож саме в ті часи екзистенціалізм «перетворився на феномен постійної подвійності, постійної розв'язаності смислу, реалізації постійного зіткнення смислів» [8, с. 67], адже процес самоздійснення, представлений у ньому, поставав як процес такого самоздійснення в духовному, коли переживання теперішнього «ставало реальністю існування особи тільки як переживання назажди втрачених можливостей минулого, але минулого такого у своєму значенні для формування індивідуальності самоздійснюваного Я, яке ніколи й нічим не могло вже бути ані компенсоване, ані змінено ні в теперішньому, ні в майбутньому його існуванні» [8, с. 65]. Осмислення екзистенціальних аспек-

тів самореалізації як у ширшій традиції екзистенціальної філософії, так і в екзистенціалістських і постекзистенціалістських перспективах, рідко обходилося без розгляду проблеми збереження одиничності індивідууму як екзистенції. Ця проблема в часи сучасного медіарозмаїття набуває нової гостроти. Проте якщо філософи минулих століть говорили про екзистенціальний відчай (у часи друкованої книги й письма), про екзистенціальний вибір і свободу (в добу мас-медійного розмаїття), про неможливість свободи та комунікацію (в епоху потужного зростання впливу телебачення), то чи будуть такі розмови релевантними викликам світу сучасного медіарозмаїття, коли медіасуб'єкт ніби й узагалі зникає, його суб'єктивність замінено комунікацією, а його контакти і є свідченням його присутності? Постає ще одне питання: чи можливе одночасне співіснування екзистенціальних вимірів і менеджменту ідентичності, компенсуючої та розважальної функцій нових медіа та проблеми свободи й чи можуть бути екзистенціальні виміри свідомості оприсутнені в просторах нових медіа, які змінюють співвідношення приватного та публічного? Усі ці питання підтверджують тезу про те, що розмисел щодо екзистенціальних аспектів самореалізації повинен збагачуватися розглядом цих аспектів у саме горизонті сучасного медіарозмаїття.

У розмові про екзистенціальні аспекти самоздійснення не можна оминати й те, що постійне порівняння суспільної визначеності індивіда або його визначення ближчими чи дальніми іншими з образом самоуявлення може призвести до екзистенціальних кризових станів. І нерідко таке порівняння спонукає людину до відмови від власної індивідуальності, до намагання почати конструювати себе відповідно до зразків загалу. Сучасні медіа в їх розмаїтті є потужним чинником творення себе самого й самоідентифікації, вони можуть інтенсифікувати процес порівняння образу самоуявлення та визначення особи іншими. Тому позірне творення особою ідеального самообразу власного Я може не демонструвати розвиненості тієї площини екзистенціального, що могла б уважатися розвинутою формою духовного життя особистості. Міркуючи про особливості кібервіртуальних спільнот і кібервіртуальних особистостей, Алла Петренко-Лисак [6, с. 61] зазначає, що в кіберпросторі є множинні аналоги або омріяні типи конкретної особистості та кібервіртуальні особистості (як результат творчості індивідів чи груп індивідів), причому навіть у першому варіанті ми стикаємося з кібервіртуальною особистістю, котра має кібервіртуальне тіло й кібервіртуальну свідомість, які не є сувро визначеними та локалізованими. Її характерною рисою є постійне блукання, а її свідомість «є метарівневою надбудовою, розподіленою по множині звичайних свідомостей» [6, с. 61]. Кібервіртуальне тіло може включати в себе не тільки власне тіло, а й тіла інших особистостей, коли «в межах єдиного тіла виявляє себе групова свідомість декількох особистостей» [8, с. 61]. У такому варіанті ми часто маємо справу саме з можливістю постати в різних варіантах самототожності як можливістю існувати одразу в множинності образів самоздійснення, і цей приклад вкотре підтверджує те, що розмаїття медіа є екзистенціальним викликом людському існуванню. Проте сучасний медіагоризонт інтенсифікує й те, що нині ми «починаємо сприймати себе як вузлові крапки діалогічної мережі, і цю інтерсуб'єктивну мережу – як реляційне поле, з якого накреслюються проекти та інші поля, причому ці поля підступно знову поєднуються в мережу з тими, що проектуються» [9, с. 75]. Екзистенціальне самоздійснення передусім пов'язане з конституюванням і оприсутненням особою унікальних сенсів свого існування, проте не менш важливим є те, що тут не йдеться про деяке «тверде» ядро самості, адже під час визначення деякого суб'єкта в його самоздійсненні й самоперевершенні ми стикаємося із ситуацією, коли Я може ідентифікувати себе лише в порівнянні з Ти. Вілем Флюссер зазначає, що культурний розвиток людства «може розглядатися як покрокове відступання від життєвого світу» [9, с. 72], тобто з першим кроком із людей, що торкаються речей, ми перетворюємося на обробників, далі (другий крок) – на спостері-

гачів, із третім кроком – на скрипторів, а з четвертим – на калькуляторів, що й демонструє сучасна техніка. Останній, четвертий, крок, на думку дослідника, нині повністю завершений, наступний же крок, в абстракцію, є недоцільним, тому людство у своїй культурі ніби розвертається й починає йти у зворотному напрямку. В. Флюссер підкреслює, що «з першим кроком назад із життєвого світу відкривається провалля, на одному його боці постає світ як наш предмет (він став «об'єктивним»), а на іншому боці ми самі підставляємо предметам чоло (ми стали «суб'єктами об'єктів»)» [9, с. 73], тож нині людина починає переходити із суб'єктивної в проєктивну позицію, однак у такому проєктуванні ми маємо справу з конкретизацією можливостей, що є свідченням проєктивної сили уяви. Дослідник робить важливий для розуміння екзистенціального самоздійснення в горизонті сучасних медіа висновок: «... всі попередні кроки назад із життєвого світу є фазами наших падінь у відчуження, і тепер ми знаходимося в тій вирішальній крапці, з якої ми починаємо проєктувати себе» [9, с. 75].

Характеризуючи нашу добу як добу непевності, Зигмунд Бауман [1, с. 40–41] зазначає, що її прикметами стали новий індивідуалізм, танення людських уз і занепад солідарності, тому у світі, де кожного індивідуума, його чи її, кинуть на самоті із собою, більшість індивідуумів є лише знаряддями одне для одного, і навіть щасливе і сповнене справами життя особи буде zagrożено і пройнято страхом. Незахищеність і непевність стають екзистенціальним викликом, що постає перед особою, сучасні медіа здатні інтенсифікувати страхи, а сучасні медіакомунікаційні технології можуть використовуватися й для менеджменту страхів. Медіа підсилюють в особи переживання непевності й незахищеності, тож екзистенційна непевність стає характерною прикметою існування. Ще однією характеристикою сучасного горизонту самоздійснення є усвідомлення скороминущості, що пролизує як ставлення людини до світу речей, що оточують її, так і її стосунки із живими істотами. Наслідком екзистенціального вкорінення скороминущості у світоусвідомленні та самоусвідомленні особи є вироблення специфічного погляду на світ. Таке усвідомлення підсилюється екзистенціальними переживаннями людиною її скінченності, й найновіше покоління електронних і цифрових медіа підсилює таку тенденцію. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що усвідомлення скороминущості може співіснувати в особи з переживанням вічності тривання певного відлуння суб'єктивності в медіапросторі. Така ілюзія безсмертя якщо не суб'єктивності, то її слідів і відлунь, є своєрідною компенсацією за усвідомлення скороминущості й тягар непевності. Швидкоплинність стає виміром часу та дочасності, але вона відтепер рідко сприймається як одна з трагічних характеристик людського існування. Речі та зображення, що швидко зникають, швидкоплинність ефективності соціальних структур, скороминущість високої ефективності ефемерної інформації є тими смислами, які творять нові медіа. Скороминущість і швидкоплинність є мітками культури нашого часу, і вони ж є мітками сучасного медіарозмаїття, і, мабуть, це можна назвати найбільшим екзистенціальним викликом, який постає перед людиною нині.

Отже, сучасні дослідження медіа з філософсько-антропологічною доміантою представляють горизонт розуміння, в якому медіадосвід постає як режим доступу людини до розуміння нею її теперішнього, майбутнього та минулого, а також розуміння нею самої себе й людської культури. Медіа в їх розмаїтті постають як неоднозначний феномен і мають неоднозначний потенціал. Сучасне медіарозмаїття є екзистенціальним викликом, а нові медіа є екзистенціальними посередниками та онтологічними машинами-апаратами, котрі впливають на формування орієнтирів існування людини. Драма екзистенціального пошуку в горизонті сучасного медіарозмаїття набуває нового звучання, а осягнення комунікативних аспектів екзистенціального самоздійснення в горизонті усвідомлення непевності і скороминущості людського існування є перспективними напрямом майбутніх досліджень.

Література

1. Бауман З. Плиний часи: життя в добу непевності / З. Бауман ; пер. з англ. – К. : Критика, 2013. – 176 с.
2. Киттлер Ф. Оптические медиа: Берлинские лекции 1999 г. / Ф. Киттлер ; пер. с нем. Б. Скуратова, О. Никифорова. – М. : Логос, 2009. – 272 с.
3. Киттлер Ф. Медиа философии/философия медиа / Ф. Киттлер // Логос. – 2015. – № 2. – С. 172–188.
4. Луман Н. Медиакоммуникации / Н. Луман ; пер. с нем. А. Глухова, О. Никифорова. – М. : Логос, 2005. – 280 с.
5. Маклюэн Г.М. Понимание Медиа: Внешние расширения человека / Г.М. Маклюэн ; пер. с англ. В. Николаева. – М. : Гиперборея : Кучково поле, 2007. – 464 с.
6. Петренко-Лисак А. О. Кібервіртуальні спільноти та кібервіртуальні особистості / А.О. Петренко-Лисак // Наукові записки Інституту журналістики: науковий збірник / КНУ імені Тараса Шевченка. – К. : КНУ імені Т. Шевченка, 2010. – Т. 38. – Січень–березень. – С. 56–62.
7. Стародубцева Л.В. Медиум и дистанция / Л.В. Стародубцева // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.culturalresearch.ru>.
8. Феноменология буття людини: сучасна західноєвропейська філософська рефлексія. – К. : Український Центр духовної культури, 1999. – 278 с.
9. Флюссер В. О проєцировании / В. Флюссер // ХОРА. – 2009. – № 3–4. – С. 65–76.

Анотація

Доброносова Ю. Д. Екзистенціальні аспекти самоздійснення в контексті сучасного розмаїття медіа. – Стаття.

У статті окреслюється розуміння медіадосвіду й медіальності як виявів екзистенціальної специфіки людського існування та обговорюється специфіка екзистенціальних аспектів самоздійснення в контексті сучасного розмаїття медіа. Підкреслено, що неінструментальне розуміння всіх поколінь медіа допомагає розвивати філософію медіа як сучасну філософську антропологію. Мас-медіа й нові цифрові медіа представлено як креативний ресурс сучасної медіакультури. Нові медіа є мультимедійними та поліфункціональними, нині медіадосвід перетворюється на екзистенціальний досвід, проте всі медіа як неоднозначний феномен мають неоднозначний потенціал. Автор стверджує, що сучасне медіарозмаїття є екзистенціальним викликом, тому що нові медіа є екзистенціальними посередниками й онтологічними машинами-апаратами, котрі впливають на формування орієнтирів існування сучасної людини.

Ключові слова: медіарозмаїття, медіадосвід, нові медіа, екзистенціальне самоздійснення, медіальність.

Аннотация

Доброносова Ю. Д. Экзистенциальные аспекты самоосуществления в контексте современного разнообразия медиа. – Статья.

В статье очерчивается понимание медиаопыта и медийности как проявлений экзистенциальной специфики человеческого существования и обсуждается специфика экзистенциальных аспектов самоосуществления в контексте современного разнообразия медиа. Подчеркивается, что неинструментальное понимание всех поколений медиа помогает развивать философию медиа как современную философскую антропологию. Мас-медиа и новые цифровые медиа представлены как креативный ресурс современной медиакультуры. Новые медиа мультимедийны и полифункциональны, ныне медиаопыт превращается в экзистенциальный опыт, однако все медиа являются неоднозначным феноменом и имеют неоднозначный потенциал. Автор утверждает, что современное медиаразнообразие является экзистенциальным вызовом, поэтому новые медиа – экзистенциальные посредники и онтологические машины-апараты, которые влияют на формирование ориентиров существования современного человека.

Ключевые слова: медиаразнообразие, медиаопыт, новые медиа, экзистенциальное самоосуществление, медийность.

Summary

Dobronosova Yu. D. The existential aspects of self-realization in the modern media variety context. – Article.

The article defines meaning of mediaexperience and mediality as manifestations of existential specific human existence and discusses the specifics of existential aspects of self-realization in the modern media variety context. Author highlights that the uninstrumental understanding of the all generations of media can help to develop the philosophy of media as a modern philosophical anthropology. Mass-media and new digital media

is presented as a creative resource of modern media culture. New media are multimedial and multifunctional, now media experience becomes the existential experience, but all media as a ambivalent phenomenon has ambivalent existential potential. Author argues that modern media variety is an existential challenge, because new media are existential mediators ontological machines-devices that influence the formation of guidelines existence of modern man.

Key words: media variety, media experience, new media, existential self-realization, mediality.